

Tomasz Błaszczyk

Działalność kardynała Jerzego Koppa jako biskupa wrocławskiego (1887-1914)

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 9/2, 227-238

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. TOMASZ BŁASZCZYK

DZIAŁALNOŚĆ KARDYNAŁA JERZEGO KOPPA JAKO BISKUPA WROCŁAWSKIEGO /1887-1914/

Wstęp

XIX wiek, w dziejach Kościoła nie tylko na Śląsku, zaznaczył się antykatolicką histerią, która swe początki wzięła z czasów rewolucji francuskiej, a następnie kultywowana była przez prądy oświeceniowe. Sytuacja ta uwidoczniła się zarówno w okresie wojen napoleońskich, w czasie sekularyzacji klasztorów oraz kapituł kolegiackich, pogłębiła się w problemie tzw. małżeństw mieszanych, jak również w ruchach politycznych, kwestionujących katolickie prawdy i zasady¹.

Głównym propagatorem walki z Kościołem katolickim było państwo i jego protestancka proveniencja. Celem jakie stawiało sobie państwo było niwelowanie wpływu Kościoła na rzesze wiernych. Dokonać się to miało dzięki konsekwentnemu uzależnieniu Kościoła od państwa, a przede wszystkim poprzez osłabianie go od wewnątrz w wyniku konfliktowania kleru.

W sposób gwałtowny usiłowano podporządkować Kościół katolicki i zmusić duchowieństwo katolickie do uznania prymatu państwa nad Kościołem w dobie Kulturkampf. Okres ten charakteryzował się strefą wpływów tzw. liberalizmu mieszczańskiego, który był reprezentowany przez niewielką choć wpływową warstwę społeczną, mającą swe poparcie w kręgach ludzi przemysłu, handlu, bankowości i polityki². Głównym celem ich walki z Kościołem była laicyzacja życia oraz pozbawienie Kościoła wpływu na życie społeczne.

---

¹ M. P a t e r, *Kościół na Śląsku w kręgu polityki w XIX w.* W: *Z dziejów wrocławskiego Kościoła katolickiego. Kościół w XIX wieku.* Red. I. D e c, K. M a t w i j o w s k i. Wrocław 2002, s. 11-13; J. P a t e r, *Trudny pontyfikat biskupa Emanuela Schimonsky'ego (1752-1832).* W: *Z dziejów wrocławskiego Kościoła katolickiego...*, s. 19.

² M. P a t e r, *Kościół wrocławski wobec zagrożeń doktrynalnych i duszpasterskich w XIX w. Postawienie problemu.* W: *Miejsce i rola Kościoła wrocławskiego w dziejach Śląska.* Red. K. M a t w i j o w s k i. Wrocław 2001, s. 118.

1. Geneza i istota Kulturkampfu.

Zwycięska wojna między Prusami a Francją doprowadziła do zjednoczenia Niemiec pod hegemonią Prus. Tym samym zmienił się system równowagi europejskiej, w której Niemcy wraz ze swoimi ambicjami hegemonialnymi, zajęły czołową pozycję i dążyły do utrzymania pokoju w systemie państw, nad którymi chciały sprawować całkowitą domenę³.

Dla kanclerza Niemiec Otto von Bismarcka jedynym niebezpieczeństwem dla narodowego państwa niemieckiego było papieństwo, którego autorytet został wzmocniony przez ogłoszenie dogmatu o nieomyślności papieża na Soborze Watykańskim I w 1870 r. W tym samym czasie dzięki inicjatywie biskupa Moguncji Wilhelma Emanuela von Kettelera⁴ powstało katolickie stronnictwo Centrum, którego zadaniem miał być polityczny sprzeciw skierowany przeciwko wzrastającemu w siłę liberalnemu antyklerykalizmowi i wolnomyślicielstwu, a także przeciw liberalnym koncepcjom gospodarczo-społecznym realizowanym w Rzeszy, jak również obrona zagrożonych interesów Kościoła⁵. Powstała zatem obawa postawienia autorytetu Kościoła ponad kompetencje państwa⁶. Tym samym dla Bismarcka to Kościół katolicki stał się pierwszym wewnętrznym wrogiem, którego wpływy należało mocno ograniczyć⁷.

Pierwszym krokiem do przyszłej walki z Kościołem była reorganizacja pruskiego Ministerstwa Wyznań, znosząca odrębne wydziały katolicki i protestancki, na miejsce których utworzono wspólny Wydział Spraw Duchownych⁸. Jego ministrem, po zdymisjonowaniu w styczniu 1872 r. Henryka von Mühlera, został Wojciech Falk⁹. To on miał podnieść autorytet państwa względem Kościoła katolickiego i stał się głównym projektodawcą oraz wykonawcą prawie wszystkich ustaw kościelno-politycznych w czasie walki o kulturę¹⁰.

³ J. K r a s u s k i, *Historia Niemiec*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1998, s. 267.

⁴ S. F e l, *Ketteler Wilhelm Emmanuel*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 8. Lublin 2000, kol. 1367-1368.

⁵ S. K l a p u c h, *Centrum a polska mniejszość narodowa na terenie Niemiec w okresie Kulturkampfu*. Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne. R. 1: 1968, s. 7-8; Z. Z i e l i ń s k i, *Centrum*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 2. Lublin 1995, kol. 1422.

⁶ J. K r a s u s k i, *Istota Kulturkampfu*. Przegląd Zachodni. R. 13: 1957, t. 1, nr 1-2, s. 72; Z. Z i e l i ń s k i, *Papieństwo i papieże dwóch ostatnich wieków*. Warszawa 1983, s. 256.

⁷ Z. Z i e l i ń s k i, *Bismarck Otto*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 2. Lublin 1998, kol. 620.

⁸ T. S o l s k i, *Działalność Georga Koppa biskupa Fuldy 11881-18871 na tle sytuacji Kościoła katolickiego w Rzeszy Niemieckiej*. Saeculum Christianum. R. 8: 2001, nr 1, s. 128.

⁹ A. M e y e r, *Falk Paul Ludwik Adalbert*. W: *Biographisches Jahrbuch und Deutscher Nekrolog*. Red. A. B e t t e l h e i m. T. 5. Berlin 1903, s. 226; R. L i l l, *Die Kulturkampf in Preussen und in Deutschen Reich bis 1878!*. W: *Handbuch der Kirchengeschichte*. Red. H. J e d i n. T. 6, cz. 2. Freiburg-Basel-Wien 1973/1985, s. 36.

¹⁰ E. F o e r s t e r, *Adalbert Falk*. Gotha 1927, s. 75.

W początkowej fazie Kulturkampfu weszły w życie ustawy dotyczące: *nadzoru nad szkołami* (11.03.1872) oraz *jezuیتów* (4.07.1872). W związku z ostrą krytyką powyższych ustaw dokonaną przez biskupów zgromadzonych na konferencji w Fuldzie władze państwowe zadekretowały 5.04.1873 r. *ustawę dotyczącą zmiany artykułów 15 i 18 Konstytucji z 31.05.1850 r.* Tym samym państwo przystąpiło do drugiej fazy Kulturkampfu, wydając tzw. Ustawy Majowe: *o kształceniu i wychowaniu duchowieństwa* (11.05.1873), *o kościelnej władzy dyscyplinarnej i ustanowieniu Królewskiego Sądu d/s Kościelnych* (12.05.1873), *o ograniczeniu praw dotyczących stosowania kościelnych środków karnych i wychowawczych* (13.05.1873) oraz *o występowaniu z Kościoła katolickiego* (14.05.1873). Ustawy te zakładały zniszczenie struktur organizacyjnych Kościoła katolickiego, z czym jego hierarchowie nie mogli się zgodzić¹¹. 4.05.1874 r. pojawiła się *Ustawa dotycząca zapobiegania działaniu nieuprawnionych urzędów kościelnych*, według której odbierano duchownym lub pracownikom kościelnym, na skutek sądowego wyroku, prawo pobytu w określonym okręgu. 20.05.1874 r. weszła w życie *Ustawa dotycząca wakujących biskupstw katolickich*, która domagała się od kapituł katedralnych, w miejsce usuniętych biskupów ordynariuszy, wyboru wikariusza kapitulnego, który ustawowo został zobowiązany do złożenia przysięgi na respektowanie Praw Majowych.

Nastąpiła ostra krytyka ustawodawstwa antykościelnego ze strony biskupów niemieckich i papieża Piusa IX, który w encyklice *Quod nunquam* z 5.02.1875 r. zdecydowanie zaprotestował przeciwko ustawodawstwu Kulturkampfu, upominając się o prawa katolików w Niemczech oraz uznając Ustawy Majowe za nieważne i nieobowiązujące w sumieniu. Krytyka ta przyczyniła się do wprowadzenia tzw. ustaw restrykcyjnych. Wśród nich znalazły się ustawy dotyczące: *zniesienia świadczeń ze środków państwowych dla biskupów i duchownych* (22.04.1875), *zakonów i kongregacji zakonnych* (31.05.1875), *zarządzania dobrami w katolickich parafiach* (20.06.1875), *praw starokatolickich kościelnych wspólnot związanych z majątkiem kościelnym* (4.07.1875), *zmian postanowień kodeksu karnego dla Rzeszy Niemieckiej z 15.05.1871 r.* (26.02.1876), która zezwalała na aresztowanie duchownych. Ostatnią z ustaw restrykcyjnych była *ustawa dotycząca pieczy państwa nad zarządkiem majątkowym w katolickich diecezjach* (7.06.1876)¹².

¹¹ N. M i k o, *Kulturkampf. W: Lexikon für Theologie und Kirche*. T. 6. Freiburg 1961, kol. 674.

¹² Problematykę ustaw antykościelnych wraz z ich treścią omawiają między innymi: F. X. S c h u l t e, *Geschichte des „Kulturkampfes“ in Preussen*. Essen 1882; P. M a j u n k e, *Geschichte des „Culturkampfes“ in Preussen-Deutschland*. Paderborn-Münster 1886; J. K i s s l i n g, *Geschichte des Kulturkampfes im Deutschen Reich. Im Auftrage des Centralkomitees für die Generalversammlungen der Katholiken Deutschlands*. T. 2, 3. Freiburg im Breisgau 1913/1916; E. S c h m i d t - V o l k m a r, *Die Kulturkampf in Deutschland 1871-1890*. Göttingen 1962; Ch. A n d r e e, *Der Kulturkampf in Schlesien*. Archiv für schlesischen Kirchengeschichte. T. 53: 1995, s. 151-168; R. J. R o s s, *The Failure of Bismarck's Kulturkampf. Catholicism and State Power in imperial Germany 1871-1887*. Washington 1998; J. K r a s u s k i, *Kulturkampf. Katolicyzm i liberalizm*

W okresie Kulturkampfu ordynariuszem diecezji wrocławskiej był Henryk Förster, który energicznie przeciwstawiał się ustawodawstwu antykościelnemu¹³. Za łamanie praw majowych, których według rządu dokonał aż 29 razy, wytoczono mu proces i skazano go na wysoką karę pieniężną z możliwością zamiany na więzienie. Zablokowano także jego pobory, a w ostateczności spowodowano, że opuścił pruską część swej diecezji, udając się do jej austriackiej części, gdzie zmarł na zamku w Johannesbergu w 1881 r.¹⁴

Pomimo wielkiego aparatu ucisku jakim dysponowało państwo cel jaki sobie postawiło nie został do końca zrealizowany. Nawet chęć osłabienia Kościoła od wewnątrz poprzez konfliktowanie kleru nie przyniosła spodziewanych efektów. W diecezji wrocławskiej jedynie 12 księży państwowych pozostało wiernym ustawom majowym. Niemniej jednak w tym niechlubnym okresie zniesiono prawie wszystkie klasztory, pozostawiając jedynie te, które zajmowały się pielęgnacją chorych. Wydaje się, że państwo protestanckie nie przewidziało jedynie wzrostu świadomości zarówno religijnej jak i politycznej wierznych Kościoła katolickiego, jak również ich jedności w bezcelowej walce. Dlatego też Bismarck widząc bezcelowość walki z Kościołem poszukiwał dróg kompromisu, a przede wszystkim ludzi, zwłaszcza ze strony Kościoła katolickiego, którzy pomogliby mu wyjść z impasu polityczno-kościelnego. Takim negocjatorem okazał się ks. Jerzy Kopp.

2. Polityczna działalność Jerzego Koppa.

Błyskotliwa kariera ks. Jerzego Koppa związana była z jego działalnością kapłańską. Swoją pracę duszpasterską rozpoczął od funkcji wikariusza szkolnego w Henneckenrode, a następnie w Detfurthcie. W grudniu 1865 r. został sekretarzem wikariusza generalnego w Hildesheim równocześnie pełniąc funkcję nauczyciela religii w jednej ze szkół¹⁵. W 1869 r. objął stanowisko generalnego asesora wikariatu, a w 1872 r. został dyrektorem seminarium biskupie-

---

w Niemczech XIX wieku. Poznań 1963; Z. Zieliński, *Wykonanie ustawy sejmu pruskiego z 11 V 1873 r. o kształceniu i zatrudnianiu duchowieństwa na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej*. W: *Studia Historyczne*. Red. M. Żywczyński, Z. Zieliński. T. 2. Lublin 1968, s. 7-178; Ł. Trzeciakowski, *Kulturkampf w zaborze pruskim*. Poznań 1970; Ł. Borodziej, *Pruska polityka oświatowa na ziemiach polskich w okresie Kulturkampfu*. Warszawa 1972.

¹³ J. Swastek, *Förster Heinrich*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 5. Lublin 1989, kol. 407; Tenże, *Arcybiskup Henryk Förster jako wrocławski ordynariusz (w latach 1853-1881)*. W: *Misericordia et Veritas. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Biskupa Wincentego Urbana*. Red. J. Mandziuk, J. Pater. Wrocław 1986, s. 312.

¹⁴ J. Pater, *Förster Henryk Ernest Karol*. W: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*. Red. M. Pater. Katowice 1996, s. 104; J. Swastek, *Działalność duszpasterska księcia dr. arcybiskupa Heinricha Förstera, ordynariusza diecezji wrocławskiej (1853-1881)*. W: *Z dziejów wrocławskiego Kościoła katolickiego...*, s. 35-36.

¹⁵ A. Galos, *Kopp Georg*. W: *Słownik biograficzny...*, s. 188.

go dla nauczycielek¹⁶. Będąc urzędnikiem kurialnym popadł w konflikt z władzami państwowymi. Powodem konfliktu było obsadzenie parafii bez uprzedniego porozumienia z czynnikami państwowymi. Dzięki jego ugodowej postawie z władzami rządowymi diecezja hildesheimska uniknęła poważnych wstrząsów w okresie Kulturkampf. Należał do nielicznych zwolenników współdziałania Kościoła z rządem. Swoją pojednawczą postawą zwrócił uwagę Otto Bismarcka, z którym nawiązał korespondencyjny kontakt¹⁷. Dzięki tej znajomości przyczynił się do uregulowania plac duchownych i urzędników kurialnych, a także do uzyskania renumeracji od Ministerstwa Oświaty¹⁸.

W 1881 r. stał się wspólnym kandydatem Stolicy Apostolskiej i Berlina na obsadę biskupstwa w Fuldzie¹⁹. Był jedynym kandydatem, którego Bismarck mógł zaakceptować. Widział w nim bowiem idealnego pośrednika w kontaktach z papieżem Leonem XIII. Sam Kopp, który należał do pokolenia katolików w pełni akceptującego zjednoczenie Niemiec, deklarował swoje przywiązanie do cesarza, a jego poczucie narodowe łączyło się z niechęcią w stosunku do parlamentaryzmu i wszelkich przejawów demokratyzmu²⁰. Ponadto uważał, że porozumienie między Watykanem a Berlinem jest możliwe dzięki bezpośrednim rokowaniom. Dlatego też przyjął rolę pośrednika, nawiązując wzmożone kontakty z kanclerzem Otto von Bismarckiem i ministrem kultu Gustawem von Gosslerem oraz z Rzymem. Kontakt z papieżem był możliwy dzięki audytorowi Roty rzymskiej Janowi de Monthelowi²¹. Tym samym papież otrzymywał informacje o zamiarach rządu, a rząd niemiecki dowiadywał się o postanowieniach papieża, jak również biskupów niemieckich²².

Misja pośredniczenia między Berlinem a Watykanem nie od razu była pomyslna. Tajna konferencja biskupów zgromadzonych w Moguncji w 1882 r., wbrew doradztwu Koppa, opowiedziała się przeciwko ustępstwom wobec rządu, zwłaszcza w przekazaniu władzy państwowej możliwości wyrażania przez nią zgody na mianowanie proboszczów. Papież Leon XIII, mimo sugestii Koppa, odmówił uznania protektoratu Niemiec nad misją w Szantungu²³. Biskup Fuldy

---

¹⁶ A. G a l o s, *Kardynał Kopp – postać fascynująca i kontrowersyjna*. W: *Ludzie śląskiego Kościoła katolickiego*. Red. K. M a t w i j o w s k i. Wrocław 1992, s. 53.

¹⁷ W. M a r s c h a l l, *Geschichte des Bistums Breslau*. Stuttgart 1980, s. 146.

¹⁸ A. G a l o s, *Kardynał Kopp...*, s. 54.

¹⁹ R. M o r s e y, *Georg Kopp (1837-1914)*. W: *Zeitgeschichte in Lebensbildern. Aus dem deutschen Katholizismus des 20. Jahrhundert*. Red. R. M o r s e y. Mainz 1973, s. 15; E. G a t z, *Kopp Georg*. W: *Lexikon für Theologie und Kirche*. T. 6. Freiburg 1997, kol. 358.

²⁰ A. G a l o s, *Między Berlinem a Watykanem. Działalność dyplomatyczna kardynała Koppa*. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótko. R. 31: 1976, nr 2, s. 336.

²¹ E. G a t z, *Kopp Georg von*. W: *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945. Ein biographisches Lexikon*. Red. E. G a t z. Berlin 1983, s. 401.

²² T. S o l s k i, *Działalność Georga Koppa...*, s. 137.

²³ J. S c h m i d l i n, *Papstgeschichte der neuesten Zeit*. T. 2. München 1935, s. 526.

inspirował Stolicę Apostolską do wyrażania przez nią aprobaty względem ustępstw na rzecz polityki Bismarcka. Uwidocznili się to zwłaszcza przy ustalaniu budżetu wojskowego na 7 lat, któremu to projektowi mocno przeciwstawiła się partia Centrum. Papież Leon XIII za namową Koppa wpłynął na Centrum, by partia ta wyraziła zgodę na przyjęcie projektu rządu²⁴.

Szczególnie dużą rolę należy przypisać Koppowi przy uchwalaniu ustaw likwidujących Kulturkampf²⁵. Obie ustawy z 21.05.1886 r. i z 29.04.1887 r. były uchwalone przy jego wielkim zaangażowaniu, który w Izbie Panów, wobec oporu sejmu pruskiego, kilkakrotnie zgłaszał poprawki do pierwotnego tekstu. Mimo, że ustawy te dawały państwu możliwość zgłaszania protestu wobec wszelkich nominacji duchownych, to biskup Fuldy wymógł zgodę biskupów niemieckich na projekt tych ustaw²⁶.

Wydaje się, że jego zasługi położone w zbliżaniu Berlina i Watykanu przyczyniły się do jego nominacji na ordynariusza diecezji wrocławskiej.

3. Działalność Koppa w diecezji wrocławskiej.

Kandydaturze Koppa na następcę zmarłego bpa Roberta Herzoga (16.12.1886) sprzeciwiała się przeważająca większość działaczy katolickich związanych z partią Centrum, a przede wszystkim część duchowieństwa śląskiego. Głównymi oponentami nominacji Koppa na biskupstwo wrocławskie byli: ze strony partii Centrum hr Franciszek Ballestrem, a ze strony duchowieństwa Adolph Franz, którego Bismarck nazwał *śląskim mścicielem wyznaniowym*²⁷. Obaj próbowali przeszkodzić kandydaturze Koppa, który był faworyzowany przez Bismarcka. Hr Ballestrem pojechał w tej sprawie do Rzymu, gdzie przedstawił papieżowi poważne zastrzeżenia śląskich katolików oraz partii Centrum wobec biskupa Fuldy. Jego zabiegi okazały się fiaskiem, ponieważ papież Leon XIII, z pominięciem kapituły wrocławskiej, mianował (9.08.1887) Jerzego Koppa ordynariuszem wrocławskim²⁸.

a/ Kopp a Fakultet Teologii Katolickiej

Nowy ordynariusz żywo interesował się sprawami Fakultetu Teologicznego, zabiegając o dobre z nim stosunki. Jednym z jego pierwszych kroków było

---

²⁴ A. G a l o s, *Między Berlinem a Watykanem...*, s. 336.

²⁵ K. D o l a, *Kopp Georg von kard.* W: *Encyklopedia katolicka*. T. 9. Lublin 2002, kol. 804.

²⁶ A. G a l o s, *Kopp Georg (Jerzy)...*, s. 189.

²⁷ H. N e u b a c h, *Wkład Śląska w politycznie zaangażowany katolicyzm*. W: *Dziedzictwo i posłannictwo śląskiego Kościoła*. Red. M. H i r s c h e l d, M. T r a u t m a n n. Dülmen 2000, s. 207.

²⁸ E. G a t z, *Kopp Georg von*. W: *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder*, s. 402.

przywrócenie Wydziałowi prawa promocji, którego Fakultet został pozbawiony za czasów urzędowania bpa Henryka Förstera.

Relacje między Försterem a Wydziałem Teologicznym były tak napięte, że biskup nosił się z zamiarem rezygnacji kształcenia uniwersyteckiego studentów teologii²⁹. Stolica Apostolska, popierając ordynariusza wrocławskiego, sprzeciwiała się uznaniu prawa promocji dla wrocławskiej wszechnicy, stwierdzając, że prawo nadawania stopni akademickich nie mogło być udzielone uczelni parytetowej³⁰. W związku z tym Wydział Teologiczny poczynił kroki o pozyskanie ekspertyzy, której dokonały Fakultety Prawa w Monachium i Pradze. Były one pomyślnie dla uczelni wrocławskiej i przedstawiały prawny stan przywilejów Fakultetu. Papież był skłonny do uznania prawa promocji i takiego udzielił w 1862 r. pod warunkiem, że obydwie zainteresowane strony będą ze sobą ściśle współpracować, a decydujący głos w tej sprawie będzie przysługiwał biskupowi³¹. Wydział Teologii Katolickiej we Wrocławiu wyrażając zgodę na papieskie warunki prosił biskupa o uzgodnienie tej formy z ministerstwem³², do czego jednak nie doszło ze względu na ostateczne zerwanie stosunków bpa Förstera z uczelnią wrocławską³³.

Wydział Teologii Katolickiej we Wrocławiu uzyskał uznanie starego przywileju nadawania stopni naukowych dzięki działaniom i wpływowi Jerzego Koppa, który wykorzystując swoje wpływy uzyskał od papieża Leona XIII poparcie dla ostatecznego zamknięcia konfliktu. Papież w specjalnym breve z dnia 10.02.1888 r. powagą Apostolską udzielał wieczystego prawa nadawania stopni licencjatu i doktoratu³⁴. Papieskie breve regulowało także sposób udzielania stopnia doktorskiego, a wykładowcom nakazywało troskę przestrzegania programu nauczania teologii i rozwój wiary³⁵. Wydział Teologiczny wyraził wdzięczność ordynariuszowi za skuteczne starania w sprawie promocji i prosił go o przedstawienie interpretacji jej warunków. Dla biskupa wystarczającą miała być informacja o poszczególnym wypadku udzielania promocji³⁶.

---

²⁹ E. K l e i n e i d a m, *Die Katholisch-Theologische Fakultät der Universität Breslau 1811-1945*. Köln 1961, s. 63.

³⁰ J. N i k e l, *Die katholisch-theologische Fakultät. W: Festschrift zur Feier des hundertjährigen Bestehens der Universität Breslau. Herausgegeben im Auftrage von Rektor und Senat*. Red. G. K a u f m a n n. T. 2. Breslau 1911, s. 157.

³¹ T a m ż e, s. 158.

³² Archiwum Uniwersyteckie we Wrocławiu (AUWr), *Promotionsbuch, 10 VII 1835-22 VII 1908*. Sygn. TK 49.

³³ T. B ł a s z c z y k, *Fakultet Teologii Katolickiej Uniwersytetu Wrocławskiego w latach 1811-1914. Aspekt historyczno-prawny*. Legnica 2001, s. 222.

³⁴ A U W r., *Acten betreffend die Doctorpromotionen, 1858-1896*, sygn. TK 52, s. 197; T a m ż e, *Promotionsbuch*, sygn. TK 49.

³⁵ T a m ż e, *Acten betreffend...*, s. 199.

³⁶ T a m ż e, *Promotionsbuch*, sygn. TK 49.

W 1888 r. bp Jerzy Kopp zatwierdził dla Wydziału Teologii Katolickiej we Wrocławiu plan studiów dla jego studentów. *Studienplan für die Studierenden der katholischen Theologie an der Königlichen Universität zu Breslau*³⁷ zawierał zmodyfikowane przepisy planu studiów z 1886 r.³⁸ Plan ten przedstawiał istotne informacje odnoszące się do głównych dziedzin teologii katolickiej, egzaminów i ćwiczeń oraz zadań studentów. W 1891 r. bp Kopp wyłączył sztuki wyzwolone z wykładów publicznych, które od tej pory miały charakter wykładów prywatnych. Przykładał także szczególną wagę do tego, by być obecnym co roku przy egzaminach studentów teologii³⁹. Ustalenie nowego porządku egzaminów dało ordynariuszowi możliwość ich przewodniczenia. W wyjątkowych okolicznościach powoływał do tego celu swojego przedstawiciela⁴⁰.

W ciągu całego swojego urzędowania Jerzy Kopp interesował się życiem uniwersyteckim, które tworzyli studenci w tym studenci teologii. Przy uniwersytecie istniał Ogólny Komitet Studencki, który za cel stawiał sobie m. in. organizowanie patriotycznych uroczystości związanych z rokiem jubileuszowym wrocławskiej wszechnicy. Ordynariusz wyraził zgodę, by jedynie dwóch przedstawicieli konwiktu teologicznego mogło wziąć udział w pracach Komitetu Studenckiego, odmawiając studentom konwiktu ich udziału w komersach. Zastrzegł sobie zarazem udzielania zezwoleń studentom teologii w imprezach uczelnianych⁴¹.

Okres działalności biskupa Koppa przyczyniły się do odnowienia i odmłodzenia Fakultetu Teologicznego. W tym czasie na emeryturę przeszli Franciszek Bittner wykładowca teologii moralnej, Józef Friedlieb, który zajmował się egzegezą Nowego Testamentu, Ferdynand Probst, wykładający teologię pastoralną oraz Paweł Scholz, profesor egzegezy Starego Testamentu⁴². Ich następcami zostali Jan Nickel, Alojzy Schaefer, Ignacy Rohr, Józef Sickenberger, Adam Krawutzky⁴³. Ponadto wielkie znaczenie miały wykłady z historii Kościoła, które prowadzone były przez Hugo Laemmera i Maksymiliana Sdralka. Obaj byli wielkimi naukowymi indywidualnościami przyczyniając się do wprowadzenia uczelni wrocławskiej na poziom europejski⁴⁴.

³⁷ A U Wr., *Studienplan*, sygn. TK 73, s. 127-128.

³⁸ T a m ż e, s. 93-100.

³⁹ W. M a r s c h a l l, *Geschichte des Bistums Breslau*, s. 148.

⁴⁰ T. B ł a s z c z y k, *Fakultet Teologii Katolickiej...*, s. 227.

⁴¹ A U Wr., *Verhaeltniss der Facultæt zum Fuerstbischof, 13 I 1904-1 I 1935*, sygn. TK 191, s. 53.

⁴² J. N i k e l, *Die katholisch-theologische Fakultät*, s. 141; E. K l e i n e i d a m, *Die Katholisch-Theologische Fakultät*, s. 81.

⁴³ T. B ł a s z c z y k, *Fakultet Teologii Katolickiej...*, s. 230.

⁴⁴ A. M ł o t e k, *Badania nad antykiem chrześcijańskim na Wydziale Teologicznym we Wrocławiu (1811-1945)*. W: *Misericordia et Veritas...*, s. 242; M. P a t e r, *Historia Uniwersytetu Wrocławskiego do roku 1918*. Wrocław 1997, s. 100.

b/ Kopp a szkolnictwo i instytucje wychowawcze.

Sprawy szkolnictwa nie były dla Jerzego Koppa obcymi. W czasie swojego urzędowania doprowadził do rozbudowy bądź powstania nowych konwiktów biskupich⁴⁵. Dostrzegając znaczny przyrost ludności na Górnym Śląsku zdawał sobie sprawę z potrzeby wzrostu powołań kapłańskich. Temu celowi miało służyć m. in. urządzenie konwiktu dla młodzieży w Bytomiu. 24.10.1887 r. wystosował w tej sprawie pismo do kapłanów, w którym przypominał zasługi bpa Roberta Herzoga i pierwszego zarządu konwiktu na czele z ks. Henrykiem Marxem i Hermannem Schwarzerem w tworzeniu tego konwiktu. Ponadto stwierdził, że na dotacje związane z tym konwiktem nie istniał odpowiedni fundusz, dlatego też odwołał się do ofiarności kleru diecezjalnego, a szczególnie do duchowieństwa Górnego Śląska, by wsparli materialnie konwikt, który miał być miejscem przygotowania przyszłych kadr duszpasterskich. Organizację wspierania konwiktu powierzył przewodniczącemu kuratorium, biskupiemu komisarzowi i dziekanowi, proboszczowi z Miechowic, ks. Henrykowi Marxowi⁴⁶. W konwicie tym od 1890 r. prowadzone były także rekolekcje kapłańskie i ćwiczenia duchowne⁴⁷.

Podobnie było z powstaniem nowych konwiktów w Głogowie (1892), Gliwicach (1903) i rozbudową konwiktu w Nysie (1893)⁴⁸.

Troska o kształcenie dobrych kapłanów stała się powodem podjęcia budowy konwiktu teologicznego we Wrocławiu (1905), który przeznaczony był dla około 300 studentów teologii. Od tego czasu studenci teologii mieli mieszkać od pierwszego semestru w konwicie, przez co zapewniono kandydatom do kapłaństwa odpowiednie wykształcenie duchowe⁴⁹. Biskup troszczył się także o dobór dobrych dyrektorów i prefektów, którzy swoim autorytetem mieli wpływ na kształt młodego duchowieństwa. W konwicie teologicznym urząd ojca duchownego powierzył jezuitom, którzy na zlecenie kardynała już od 1896 r. prowadzili dla kapłanów rekolekcje ignacjańskie. Każdy kapłan był zobowiązany do uczestniczenia w tego rodzaju rekolekcjach w przeciągu 3 lat⁵⁰. Tym samym kardynał, rozpoczynając współpracę z jezuitami, dążył do wspierania duchowości swoich kapłanów. Pierwszymi jezuitami, którzy prowadzili rekolekcje byli Teofil Mertz i Alfons Wolf. Ponadto alumnat, w którym mieszkali kandydaci do kapłaństwa z ostatniego roku ich formacji intelektualno-duchowej,

---

⁴⁵ K. D o ł a, *Kopp Georg...*, kol. 804.

⁴⁶ J. K n o s s a l l a, *Das dekanat Beuthen O/S. In seinem schlesischen Teil*. Katowice 1935, s. 449-450.

⁴⁷ T a m ż e.

⁴⁸ K. D o ł a, *Kopp Georg...*, kol. 804.

⁴⁹ W. M a r s c h a l l, *Geschichte des Bistums Breslau*, s. 148.

⁵⁰ J. K ö h l e r, *Die katholische Kirche. W: Geschichte Schlesiens. Preußisch-Schlesien 1740-1945. Österreichisch-Schlesien 1740-1918/45*. Red. J. J. M e n z e l. T. 3. Stuttgart 1999, s. 231.

kard. Kopp kazał poszerzyć i przystosować do wymogów czasu⁵¹. Ulgą dla alumnów było zniesienie opłaty za utrzymanie⁵².

W 1892 r. ordynariusz wrocławski bardzo zaangażował się w obronę nieudanego projektu reformy szkolnictwa przygotowanego przez ministra wyznań Roberta von Zedlitz-Trützschlera. Projekt ustawy anulował w dużej mierze postanowienia Kulturkampf u o państwowym nadzorze szkolnym i przewidywał m. in. bezpośrednią kontrolę Kościołów nad nauczaniem religii w szkołach⁵³. Mimo, że projekt ten popierało Centrum i protestanci konserwatyści, to nieprzychylność obozu liberalnego i brak poparcia króla Wilhelma II spowodowało jego upadek. Zaangażowanie się Koppa w obronę tego projektu przyczyniło się do tego, że uważano go za właściwego jego autora⁵⁴.

Problematycznym zatem stało się uzyskanie przez Kościół wcześniejszych stref wpływu na oświatę zwłaszcza, że przed Kulturkampfem nadzór szkolnictwa spoczywał wyłącznie w rękach inspektorów duchownych. Większe obciążenie duszpasterskie prędkiej czy później stałoby się powodem, i to bez pojawienia się Kulturkampf u, rezygnacji większości wizytatorów szkół z tej funkcji. Sytuację rozwiązano tym, że większej liczbie duchowieństwa parafialnego został przekazany dozór nad nauczaniem religii w szkole⁵⁵.

Kard. Jerzy Kopp był zwolennikiem nauczania religii w języku ojczystym. Bronił prawa do stosowania języka polskiego w nauczaniu religii, kazaniach oraz nabożeństwach, domagając się jego znajomości od księży utrakwistów. Był gorącym rzecznikiem zagwarantowania ludności mówiącej po polsku prawa do języka ojczystego. Ponadto uważał, że nauka przed spowiedzią i Komunią św. powinna być udzielana w obu językach⁵⁶. Dopiero w 1906 r. w tzw. odezwie nyskiej zalecał duszpasterzom stopniowe ograniczanie języka polskiego w nabożeństwach⁵⁷.

Zainteresowanie ordynariusza wrocławskiego sprawami szkolnictwa było powodem jego udziału w reformie męskich szkół średnich. W reformie tej opowiadał się za tradycyjnym gimnazjum humanistycznym. W 1906 r. brał także udział w reorganizacji średnich szkół żeńskich⁵⁸.

c/ Kopp a związki zawodowe.

W czasie ery Koppa istotnym okazał się spór o związki zawodowe. Narastające antagonizmy między pracodawcami a robotnikami stały się powodem

---

⁵¹ H. Hoffmann, *Die Geschichte des Breslauer Alumnats. Ein Beitrag zur Geschichte der Priesterbildung in Schlesien*. Breslau 1935, s. 199-204.

⁵² J. Köhler, *Die katholische Kirche*, s. 231.

⁵³ J. Krasuski, *Historia Niemiec*, s. 292.

⁵⁴ A. Galos, *Kopp Georg...*, s. 190.

⁵⁵ J. Knossalla, *Das dekanat Beuthen O/S...*, s. 451.

⁵⁶ W. Marschall, *Geschichte des Bistums Breslau*, s. 148.

⁵⁷ K. Dola, *Kopp Georg...*, kol. 805.

⁵⁸ A. Galos, *Kardynał Kopp...*, s. 56-57.

strajków. Podczas zjazdu katolików (Katholikentag) w Essen w 1906 r. papież Pius X przez swojego legata postulował posłuszeństwo wszystkich katolików wobec głowy Kościoła zarówno w sprawach politycznych jak i społecznych. Silne ingerencje Rzymu na wszystkich płaszczyznach ruchu katolickiego spowodowały reakcje antyrzymskie wśród jego świeckich działaczy. Istotną kwestią stała się przynależność do związków zawodowych. W tym czasie w Niemczech istniały dwa związki zawodowe: międzywyznaniowy chrześcijański związek zawodowy popierany przez rząd i zarządzany przez laikat oraz chrześcijańskie stowarzyszenie robotnicze o charakterze branżowym inspirowane przez Kościół i rozumiane jako instrument duszpasterski⁵⁹.

Spór dotyczył w zasadzie formy organizowania się katolickich robotników, by odpowiednio zadbać o swoje robotnicze interesy. W katolickim ruchu społecznym pojawiły się zatem dwa ze sobą rywalizujące kierunki: koloński, który reprezentował liberalny kierunek w katolicyzmie oraz berliński o charakterze konserwatywnym, który był reprezentowany przez kard. Koppa z Wrocławia i bpa Michała Feliksa Koruma z Trewiru⁶⁰.

Kard. Kopp odrzucał międzywyznaniowe chrześcijańskie związki, widząc w nich duże niebezpieczeństwo dla wiary, ponieważ dostrzegał w nich klimat modernizmu, światopoglądowego liberalizmu i laicyzmu⁶¹. Na łamach prasy twierdził, że międzywyznaniowe chrześcijańskie związki zawodowe są *pomocnikami odklerykalizowania katolickich Niemiec*⁶². Uważał zatem, że związki te zniekształcają zasady katolickie przez religijną i polityczną międzywyznaniowość. Papież Pius X ogłaszając 24.09.1912 r. encyklikę *Singulari quadam* popierał wprowadzenie katolickie związki pracownicze, ale równocześnie zapewniał przyzwolenie chrześcijańskim związkom zawodowym. Kard. Kopp także i wówczas uwikłał się w polemiki mocno atakując biskupów Kolonii i Paderborn⁶³.

Podsumowanie

Kard. Jerzy Kopp jest dla Kościoła niemieckiego, a w szczególności wrocławskiego postacią ważną. Jego pracowitość, energia oraz wielkie zdolności organizacyjne przyczyniły się do likwidacji bezsensownych ustaw Kulturkampf. Wielkiego znaczenia nabrała jego działalność w diecezji wrocławskiej, która przyczyniła się do odrodzenia i odmłodzenia Fakultetu Teologii Katolickiej. Ponadto jego zainteresowania oświatą miały wpływ na zakładanie konwiktów teologicznych, w których nie tylko kształcono adeptów do ka-

⁵⁹ J. K ö h l e r, *Die katholische Kirche*, s. 234.

⁶⁰ Z. Z i e l i ń s k i, *Papieżstwo i papieże dwóch ostatnich wieków*. Warszawa 1983, s. 361.

⁶¹ W. M a r s c h a l l, *Geschichte des Bistums Breslau*, s. 151.

⁶² J. K ö h l e r, *Die katholische Kirche*, s. 235.

⁶³ W. M a r s c h a l l, *Geschichte des Bistums Breslau*, s. 151.

pląństwa, ale przeprowadzano rekolekcje dla duchowieństwa parafialnego. Jego zainteresowanie nauką i sztuką oznaczało się materialnym wsparciem uczonych. Dzięki wydatnemu wsparciu mogli oni kontynuować badania naukowe także w Rzymie⁶⁴.

Za jego rządów wzrosły licznie placówki żeńskich zgromadzeń zakonnych m. in. elżbietanek i boromeuszek⁶⁵.

Były też i niepowodzenia jego działalności na terenie katolickiej nauki społecznej zwłaszcza włączenie się w spór o związki zawodowe.

Większość jego inicjatyw przyniosła niespodziewane efekty. Za jego rządów wzniesiono około 650 kościołów, kaplic i klasztorów, które wspomagał dochodami z austriackiej części biskupstwa⁶⁶.

Nie ulega wątpliwości, że okres rządów kard. Jerzego Koppa w diecezji wrocławskiej słusznie nazwano jego erą.

Wirkung des Kardinals Georgs Kopp als Bischofs von Breslau (1887-1914)

Zusammenfassung

Kardinal Kopp ist eine wichtige Person der deutschen Kirche als Bischof in Breslau. Er hat einen großen Beitrag zu aufhören des Kulturkampfes. Seine Tätigkeit in Breslau war bedeutend bei Regulierung der Verhältnissen mit der Fakultät der Katholischen Theologie auf der Universität. Er hatte rege Interesse für die schulwesen und erigerte neue bischöfliche Konvikte. Er interessierte sich intensiv auch mit der Tätigkeit der Gewerkschaften.

---

⁶⁴ W. M a r s c h a l l, *Geschichte des Bistums Breslau*, s. 151.

⁶⁵ Zob. J. S c h w e t e r, *Geschichte der Kongregation der Grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth. Ein Beitrag zur Geschichte der katholischen Caritas und Mission in den letzten 100 Jahren*. T. 2. Breslau 1937; t e n Ź e, *Geschichte der Kongregation der barmherzigen Schwestern vom hl. Karl Borromäus (Mutterhaus Trebnitz). Zur nahen feier ihres 100 jährigen Jubiläums. (1848-1948)*. Warta 1945, mps.

⁶⁶ W. M a r s c h a l l, *Geschichte des Bistums Breslau*, s. 147; K. D o l a, *Kopp Georg...*, kol. 805.